

«Я так думаю, що нема й на світі кращого місця, як Полтавська губернія. Господи, Боже мій милостивий, що за губернія! І степи, і ліси, і сади, і байраки, і щуки, і карасі, і вишні, і черешні, і усякі напитки, і воли, і добрі коні, і добрі люди — усе є, усього багацько!..»

200 років тому, 2 лютого 1812 року, народився наш земляк, автор слів всесвітньо відомого роману «Очі чорні» Евген Гребінка

Цей знаменитий роман багато хто вважає народним, а насправді написав його полтавець Евген Гребінка.

Відомий український письменник і поет, дворянин, освічена і талановита людина прожила всього 36 років... А народився він у батьківському маєтку Убєжище (нині Мар'янівка) на Полтавщині в родині штаб-ротмістра Малоросійського кавалерійського полку. Батько Павло Гребінка був ветераном Вітчизняної війни «українським» Парижем. У волошині мав 20 кріпаків. Евген був романтиком. Закохався в сестру однокласника Миколи Новицького й своє почуття «пустив у діло» — описав у «Записках студента».

«Писателем органіческого сбалансованого двоєзиччя» недавно назвала Евгена Гребінку кубанська газета «Станиця». Справді, його і українські, і російські твори були корисні однаково популярні в Російській імперії. Пушкін переклав його українську байку «Вовк на вогонь» і мав у власній бібліотеці переклад своєї «Полтави», зроблений Гребінкою. Ще за життя Евгена Гребінка в Петербурзі вийшов його восьмитомник у 1847—1848 роках, потім п'ятитомник у 1862-ому, а в 1902-ому — повне 10-томне зібрання творів.

Але чи справді та його двомовість була органічною? Принаймні, не змалку і не замодову. Про це свідчать листи гімназиста Евгена Гребінка до батьків: «Если галушки без грибів і олені», — пише одного разу. У його тодішній російській мові шоразу прослікують «вдосвіта», «майстер», «карбованець» та інші українські слова. Із тієї ж гімназії писав про меншого брата Аполлона: моялив, добре навчається, але «скользько насмішок ему стояло отвікнуть от выговора счастливой Холландии!» Та і з Евгена підсміхнувалася, бу в гімназії носив козацьку шапку. Писав 1830 року: «Почтеннейший папенька! Пришилте мой теплый картуз, ибо шапка с красным верхом — в подозрении, а наш директор — человек мнительный, а в девятом классе одно слово, таконачальника может решить судьбу человека».

Гімназист Евген Гребінка винаймав у Ніжині квартиру за 450 рублів рік. Його тодінні витрати: чоботи коштували 5 руб., книжка з історії Малоросії — 4 руб., підручник з мінералогії — 8 руб. «Почтеннейший папенька! — писав 6 березня 1827-го, — Я никак не могу понять того, что вы пишете, будто я веду себя так, как будто на меня сто плугов орут». Отже, йому декоряли, що він не бере жодої грізи. І він пояснює, на що їх витрачає: купив собі два аркуші паперу для малювання та 10 аркушів для писання, а ще 2 фунти ікри й фунт, тобто 450 г, цукерок — за чотири, я думаю, не будете сердитися. Ваш покорний син і слуга Евгеній Гребінкін».

Прізвищем «Гребінка» став підписуватися з 1832 року.

Коли він почав писати, українську літературу його сучасники не сприймали як щось окреме. Іще не з'явився Шевченко, а твори Котляревського чи Квітки-Основ'яненка в Москві й Петербурзі читали без перекладу — «як свої». При тому наші

земляки почувалися господарями становища. Журналіст Микола Погодін казав:

— Малороси вважають себе істинними росіянами, а всіх інших мають за москалів.

1834 року, переїхавши до Санкт-Петербурга — столиці імперії, Евген Гребінка писав до гімназичного приятеля Миколи Новицького: «Думал я долго дорогою: що зі мною буде в Петербурзі, що я там робитиму між москалів? Я вишло противное: Петербург есть колония образованной малороссийской нации. На Масляній студенты Медицинской академии играли «Наталия Полтавка». Я вишила вона, да я заспівала «Блюз вітря» — так і заньох сердце».

У тому самому листі він писав: «Государя виезжает четверкою лошадей, и на запятках да наших малороссийских камероказа. Государь, говорят, часто шутит с ними на малороссийском языке».

Його називали послідовником Миколи Гоголя, хоч і менш талановитим. Сам Гоголь, дуже піздійлив, 1841 року скажався, що Гребінка підробляє його манеру оповіді. Просив спільніх знайомих, щоб сказали йому, аби перестав ці робити.

Вони обидва навчалися в Ніжинській гімназії. Дебютували майже одночасно: 1831 року вийшли «Вечори на хуторі біля Диканьки» і уривок Пушкінської «Полтави» в перекладі гімназиста Гребінка. Відомий рядок «Тиха українська ніч» перевідав: «Ущукнув гомін, дав Бог нічку». Це, жахнувши сучасні літературознавців, була спроба «привласнити назад» українську тему, повернути її «до дому». А подібності до Гоголя були лише поверхова. Гребінка так само любив придумувати екзотичні прізвища для персонажів — Пуцилобіриленков або «девіца Тонкоструйкина». Або: «Знаєте ли вы украинскую ночь? — у Гоголя, а в Гребінки — «Знаєте ли вы Пирятин?».

Гоголь, описуючи «птицятуркі», перетворює подорожній мотив на потужну метафору — «Так и ты, Руся, Гребінка, іди тією самою дорогою, просто милються нею, і тому більшого не треба. Це простодушний українцентризм:

«Кто в часы досуга смотрел на географическую карту нашего отечества, тот, верно, знает, что Петербург лежит прямо на север от Петеряславля». Далі в одному зі своїх «Рассказов пирятинца» (1837 р.) описує дорогу до Петербурга, але тільки невеликі й відірві: «Вот цветущие окрестности Яготина, вот дворец последнего гетмана Малороссии — графа Разумовского, вот за рекою красивое селение Гречане на Греблях. Угодно ли вам ехать дальше? Счастливый путь! А я останусь». На всій дорозі для нього важливі лише кілька малих поселень. Він згадує ще Ганзерашину й Лемешівку — ці села досі є в Яготинському районі, на межі з його рідною Пирятинчиною.

У Петербурзі Евген Гребінка знається з багатьма літераторами: Нестором Кукольником, Олександром Пушкіним, Іваном Тургеневим, Іваном Кріловим, Олексієм Кольцовим. Дружив із поетами Володимиром Бенедиктовим та Петром Єршовим — автором «Горбоника». У нього в Убєжищі гостював Володимир Даля — упорядник

«Толкового словаря живого великороссійського язика».

Дуже активно публікувався Гребінка в російських журналах. Приміром, 1841 року — 15 публікацій, з них три повісті, 1844-го — 13 публікацій, зокрема один роман.

Мав сентимент до земляків. Ходив у гості до професора Петербурзького університету Михаїла Соловійова. Писав про нього: «Смертний охотник до малороссийського язика, и мы с ним часто восхищаемся словами «гоготить», «стугоны», «шамотить», «чимпук» и тому подобными». Одним із перших звернув увагу на Тараса Шевченка, тоді ще — учня магістра. Був його літературним учнем і сприяв його викупу. Багато з мемуарістів згадують, що побачили Шевченка вперше саме на щитових літературних вечорах у Евгена Гребінки, які він влаштував у себе в учительському філіалі Кадетського корпусу.

1837 року в одному з листів цитував Пушкіна: «Там, где небо голубое над Украиной горит». І дали — від себе: «О, родина! Я хочу и буюсь тебе ехать — сколько перемен сделалось без меня на родине, сколько утрат понесся, и эти утраты воскреснут в моей душе». Так писав Новицькому після трьох років життя в Петербурзі. І завершив: «Возвращение при чувствительном сердце — самое ужасное наказание!»

«Вечно болен, вечно скучен — грустно за Малороссию!» — що одна показана цитата з листа Гребінки приятелеві. Дослідники зауважують, що його настальтьня не виродила до такого потужного рівня, як, приміром, у Шевченка, а ніби залишилася назавжди дитячою. Іноді це пояснюють вихованням. Доки батько воював із Наполеоном — а він був учасником походу російської армії на Париж 1814 року — малий Евген ріс під опікою матері. Зайдів в нью-йоркський бібліотеку «дівчачих звичок». Він, приміром, любив вирощувати квіти. У листах із Ніжина просив у матері рецепт приготування паски й подімлював, що кулюв для неї наскіння радистки чіків.

1841-го писав із Петербурга: «Мене сватають — мила хороша дівчинка з багато сім'ї, але я нізацою не охеною, бо вона не наважиться залишити Петербург». Наступного року писав у Пирятин до швагра Лева Сірікі: «Брате, візантій, так, знаєш, сторною — чи не оддали б за мене панночку з чудесними очима? А то охеною зі скандальною і прощаю, Малоросія!». Панночка з чудесними очима — Марія, донька штабс-капітана у відставці Василя Ростенберга, що мав маєток у селі Рудка Лубенського повіту. Вони одружилися по трьох роках знайомства.

«Я всегда любил все чёрное и умру с этим. Слава Богу, что вицмундир мой чёрный с таким же бархатным воротником и белыми гербовыми пуговицами», — писав Евген Гребінка приятелеві, коли служив у Комісії духовних училищ Міністерства народної освіти. Тоді в столиці було модно робити завіку волосся, але Гребінка цьому не піддався: «Благодаря моей природе, я не завивало своего хохола чуба». Він курив польку або домініканські сигари, квадратні в перерізі. Любив чорну каву та грав на флейті. Глобив гарні книги.

Акварельний портрет Евгена Гребінки Тарас Шевченко пікнова 1837 року в Петербурзі. Того року вийшли Гребінині «Рассказы пирятинца», основані на описах побуту та переказах українців. Автор у той час служив чиновником у Комісії духовних училищ.

1834 рік — приїхав до Петербурга. Як син ветерана війни з Наполеоном, добився протекції входженого до двору обер-прокурора Синоду графа Хвостова. Гребінка став чиновником Комісії духовних училищ. Міністерство народної освіти. При вступі на службу дав розписку: «Сим обявляю: я ни как масонской ложе, ни внутри, ни вне империи, не принадлежу и обязуюсь, вперед к оным не принадлежать». Того ж року видав книжку байк «Малоросійські приказки» як кипив матері Надії Ростенбергер.

Він був майстром несподіваної фрази. Приміром, свої «Записки студента» (1841 р.) починає так: «Я желал бы знать, что думают лошади во время голопедиц». Це сентиментальна повість про нещасливу любов і ранню смерть далівід від Батьківщини. Сам казав, що над півості «половина Петербурга ридала, аж дивитися было совісно». Але на Пирятинці «Записки» викликали скандал — бо там усі відчували, що геройство є Мар'яною, сестрою його гімназичного приятеля Новицького, у яку колись був закоханий Гребінка. Іому довелося відповісти: «Моявія», «ні геройня не списана з Мар'яною, ні герой — з мене самого». Однаковість таки виявилася пророчкою для автора — сам він, як там і описано, помер молодим у Петербурзі від тубerkulozу.

7 березня 1840 року передав до Цензурного комітету перше видання Шевченкового «Кобзаря», що невдовзі вийшло у світ. Того самого року надруковані «Герой нашого времена» Лермонтова та «Путевые записки зайца» Гребінки.

1841 року облишив міністерство, викладав російську словесність у Дворянському полку, в 2-ому Кадетському корпусі, а також в Інституті корпусу гірничих інженерів. Морському кадетському корпусу. Зокрема читав курси мінералогії, зоології, ботаніки. Цього ж року вийшов укладений ним літературний альманах «Ластівка» за участю Тараса Шевченка.

19 травня 1843 року Тарас Шевченко виїхав із Петербурга в першу подорож до України в кареті разом із Евгеном Гребінкою та його сестрою Людмилою. Доїхали до Чернігова 24 травня, 25—26 травня пробули на хуторі Убєжище.

30 червня 1844 року Гребінка обівнявся з Марією Ростенбергер і виїхав з нею до Петербурга. Доноска, яка народилася в кінці 1845-го, назаввала Надією. Казав, що це найкраща м'я для християнки. Її хрещеним батьком був Петро Плетнів, приятель Пушкіна, видавець «Современника».

15 грудня 1848 року — помер у Петербурзі. Тіло перевезено в Україну, похованій на хуторі Убєжище — сині селі Мар'янові Гребінківського району Полтавської області, недалеко від станції Гребінка.

«Я так думаю, що нема й на світі кращого місця, як Полтавська губернія. Господи, Боже мій милостивий, що за губернією! Степи, і ліси, і карасі, і щуки, і воли, і добрі люди — усе є, усього багацько!.. Довіку не забуду, як жив у Полтавській губернії, недалеко від станції Гребінка. Може, вам коли переїздом траплялось бувати у Пирятин? Гарний город! А краче усього з його бутиків: і стелі, і ліси, і сади, і байраки, і щуки, і карасі, і вишні, і черешні, і добрі люди — усе є, усього багацько!.. Довіку не забуду, як жив у Полтавській губернії, недалеко від станції Гребінка. Може, вам коли переїздом траплялось бувати у Пирятин? Гарний город! А краче усього з його бутиків: і стелі, і ліси, і сади, і байраки, і щуки, і карасі, і вишні, і черешні, і добрі люди — усе є, усього багацько!.. Довіку не забуду, як жив у Полтавській губернії, недалеко від станції Гребінка.

3000 рублів на рік становила плата Евгена Гребінки під кінець служби в Міністерстві народної освіти Російської імперії. Для порівняння: Тараса Шевченка викупили з кріпакта за 2500 рублів.

Віталій ЖЕЖЕРА
Журнал «Країна»